

МАЙСТЕР-БУДІВЕЛЬНИК ЯК ПОСЕРЕДНИК МІЖ ЖИТЛОМ І ДОВКІЛЛЯМ

Тетяна ФАЙНИК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8446-4002>

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ етнології сучасності,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: t.faynyk@gmail.com

Tetyana FAYNYK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8446-4002>

Doctor of Sciences in History, Senior Researcher

in the Institute of Ethnology, Ethnology of Modernity

Department:

National Academy of Sciences,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: t.faynyk@gmail.com

MASTER BUILDER AS A INTERMEDIARY BETWEEN HOUSING AND ENVIRONMENT

Мета статті — виявити духовний аспект у суто професійній проблемі: майстер — житло — довкілля, адже кожний етап будівництва супроводжувався великою кількістю узвичаєних дійств, обрядів, ритуалів, пересторог і моральних табу, тому особливе значення відводилося поведінці і ставленню до справи самого майстра. *Вперше* встановлено узвичаєні норми поведінки майстрів, їх розуміння природи, підготовку до праці, духовний світ, місце у суспільстві, взаємовідносини з господарем-замовником, ритуали, що супроводжували весь процес будівництва. *Показано* еталоно ціннісних сторін праці майстрів-будівничих. *Відзначено* самобутнє дійство з тріскою («скалкою»), що має магичне значення і визначає взаємини між майстром — господарем — довкіллям. *Розкрито* оригінальність обрядової дії «Господня проща», побудованій на поклонінні чистим, неущкодженним, здоровим рукам майстра, які символізують майбутній добробут мешканців хати і демонструють високу фаховість майстра. *Науково-практичні рекомендації*, які випливають зі змісту статті: *запропонувати* подальше та глибше дослідження народних традицій, що орієнтують на уважне ставлення до використання природних будівельних ресурсів, їх заготівлю, збереження, узвичаєні способи консервування деревини та підвищення рівня будівельної культури майстра та замовника, яке здатне сприяти гармонізації стосунків сучасної людини з навколишнім середовищем, з природою, з космосом.

Ключові слова: народне житло, майстер, довкілля, обряд, традиції, звичаї, будівництво.

The task of the article is to reveal the spiritual aspect in a purely professional problem: the master is a dwelling place — the environment, because every stage of construction was accompanied by a large number of common actions, rituals, rituals, warnings and moral taboos, so special importance was given to the behavior and attitude of the master himself. For the first time the usual norms of the masters' behavior, their understanding of nature, preparation for work, the spiritual world, place in society, relationships with the master-customer, rituals that accompanied the whole process of construction were established. The standards of value sides of work of construction masters are shown. There is a distinctive action with a cod («rolling pin»), which has a magical meaning and defines the relationship between the master — the master — the environment. The originality of the ceremonial action «Lord's Farewell», built on the worship of the pure, unharmed, healthy hands of the master, which symbolize the future well-being of the residents of the house and demonstrate the high professionalism of the master, is revealed. Scientific and practical recommendations that follow from the content of the article: To offer further and deeper study of folk traditions, focusing on attentive attitude to the use of natural building resources, their harvesting, preservation, common ways of preserving wood and raising the level of building culture of the master and customer to contribute to the harmonization of relations of modern man with the environment, with nature, with space.

Keywords: people's habitation, craftsman, environment, ritual, traditions, customs, construction.

Вступ. Проблема взаємозв'язку етносу як соціокультурного феномена та екологічного довкілля, формування і життєдіяльності етнічних культур на тлі цих взаємин від давнини до сьогодні є значущою і в теоретичному, і в конкретно-історичному плані [24, с. 16—17]. У сфері культури цей взаємозв'язок проявляється у своєрідності способів адаптації до природно-географічного середовища. Загальновідомо, що різні етноси по-різному використовують аналогічні природні ресурси середовища [23, с. 94].

Житло, як один з важливих компонентів життєзабезпечення, є одночасно й формою штучно створеного людиною простору. Воно активно сприяє формуванню уявлень про зв'язки «зовнішній-внутрішній». «Зовнішній», згідно з фольклорною традицією, розшифровується як неосвоєний, дикий, природний простір типу «ліс», «поле», «гори» і т. ін. «Внутрішній» — відповідно «свій», «людський», «олюднений», «домашній», «хатний». Відношення «внутрішній-зовнішній» може інтерпретуватися як «належний культурі — неналежний культурі» [25, № 10, с. 65—74; 22, с. 10—12].

Серед обрядових дій, пов'язаних із житлом, виділяються періодичні, коли житло або окремі його частини чи елементи входять до системи календарних або сімейних ритуалів, які мають канонізовану періодичність, натомість okazaльний характер має властиві обрядові дії, приурочені до конкретних етапно-будівельних процесів.

Світоглядні уявлення зумовлювали створення системи естетичних та утилітарно-практичних підходів до будівництва дерев'яного житла, формування своєрідних форм освоєння природних ресурсів та вироблення відповідних виробничих комплексів, визначення технологічно-операційних пріоритетів та стереотипних уявлень про них, вибір найсприятливіших часових параметрів початку, продовження та закінчення кожного з виробничих етапів, стимуляцію виділення професійно орієнтованих майстрів та способи освоєння ними будівничих професій, формування рівнів соціальної значущості майстрів будівельної справи; продукування обрядово-ритуальних дій, якими супроводжувались етапи будівельного циклу [18, с. 6].

Професія народних майстрів будівничої справи здавна була однією з найбільш соціально значущих. Їх працею формувався весь «людський»,

штучно створений людиною простір будівель. У межах цих будівель проходив весь цикл сімейно-побутового життя, якому, власне, і слугував житловий комплекс.

Якщо для спорудження храмів, будівель громадського призначення в Карпатах залучались, зазвичай, не лише кращі місцеві, а й визнані майстри регіону, то спорудження житла було справою переважно місцевих майстрів-будівельників. Житлове будівництво, як і виготовлення знарядь праці, транспортних засобів чи пошиття вбрання, було одним з найпоширеніших традиційних видів місцевого сільського ремесла.

Соціальний статус майстра-будівельника в Карпатах ХІХ — початку ХХ століття був високим, незважаючи на те, що на першому місці, все ж, стояв господар (газда) — володар землі й худоби. У народі вважалося: «Тяжко бути добрим майстром, але якщо ти добрий майстер, то ти є всім» [2, с. 4]. Доброго майстра-будівельника називали «паном майстром».

Отож *мета* нашої статті — виявити духовний аспект у суто професійній проблемі: майстер — житло — довкілля. *Вперше* встановлено узвичаєні норми поведінки майстрів, їх розуміння природи, підготовку до праці, духовний світ, місце у суспільстві, взаємовідносини з господарем-замовником, ритуали, що супроводжували весь процес будівництва. *Показано* еталони ціннісних сторін праці майстрів-будівничих.

Основна частина. Економіка Карпатського регіону пов'язана з природними багатствами краю — великими лісовими масивами і гірськими луками — полонинами. Значна частина горян трудилася на лісових промислах, заготовляючи будівельну ялину і карпатський бук. Так, історичні документи свідчать, що серед повинностей селян, відповідно до королівських декретів ХVІ—ХVІІІ ст., було постачання до дворів феодалів деревини [6, с. 118]. Але йшлося не про звичайну заготівлю лісу, а про заготівлю будівельного матеріалу. «Селяни, рубаючи ліс, мусили його обробляти, бути добрими теслярами, бо, наприклад, виготовлення кісткового дерева — балок з квадратним перерізом, обтесаних з чотирьох боків, вимагало високої майстерності. Виробництво гонтів теж потребувало певної спеціалізації, що сприяло поглибленню суспільного розподілу

праці. Частина селян поступово перетворювалася в кваліфікованих теслярів, гонтарів та будівельників» [6, с. 118]. Таких селян було досить багато. Так, у ревізії Самбірської економії 1681 р. Волосянської країни записано, що від одного лану повинні були давати «фіру кісткового дерева, фіру тесаного, фіру крокв, 2 фіри латів та 2 копи гонтів. А Либохорська країна в 1766 р. повинна була доставляти кісткового дерева 55 фір, тесаного — 59 фір, латів — 114 фір та гонту — 114 кіп» [6, с. 119]. Про високий рівень обробки будівельного дерева свідчить той факт, що воно використовувалося не лише для будівництва й укріплення феодальних замків, йшло на продаж до Гданська і через нього — в другі країни. Інший документ свідчить, що в другій половині XVIII ст. підготовкою будівельного дерева (балок, крокв) та підвозом їх до річок Стрий і Дністер займалась більшість сіл Самбірської економії. Зрештою, сільські громади виділяли для постійних робіт, пов'язаних з будівництвом, окремих людей, що, очевидно, відзначались високим фаховим умінням та замилюванням до цих робіт. За свою працю вони отримували гроші. Відомо, що громади платили спеціальні податки теслярам. Попиту на вироби карпатських майстрів сприяло і те, що лісоматеріали обходились значно дешевше, бо майстри на місці складали будинки, а відтак продавали. Отже, вже це свідчить, що особа майстра-будівельника поступово стає в центрі такої вигідної для суспільства справи, як збут будівельного матеріалу. За свідченням документів, у селі Вовчому «було 23 чоловіки, які постійно будувалися, а свої хати продавали» [6, с. 120]. Торгівля будівлями набрала у XVIII ст. великого розмаху. Це приводило до надмірного використання лісоматеріалів, і у зв'язку з цим уряд запровадив каральні санкції. Відповідно до розпорядження Самбірської економії, з 1767 р. пропонувалося встановлювати, хто ставить хату. Майстер ніс велику моральну і матеріальну відповідальність перед людьми, а також, згідно з народним світоглядом, перед вищими божественними силами, адже «Пан Отець порядкував душами прихожан, а Пан Майстер — земною обителлю людей — житлом» [1, с. 14].

Відомо, що, здебільшого, кожний селянин міг сам собі вибудувати хату, а вичленення справжнього майстра цієї справи з-поміж інших було тривалим процесом. Існувало багато вимог, дотримуватися яких вва-

жав за необхідне кожен майбутній господар. Це, насамперед, вияв шанобливого ставлення до майстрів, від уміння і сумлінності яких залежала нормальна життєдіяльність мешканців дому. В свою чергу, народні зодчі у своїй творчості спиралися на традиції народу, на попередній досвід у будівництві, що відображувалося на рівні їх майстерності. Ближчий погляд на пам'ятки — шедеври культової народної архітектури та й просто звичайні селянські хати в Українських Карпатах, де незримо присутні душа й творчий почерк майстра-будівельника, викликає природне бажання більше довідатись про будівничих, їх спосіб життя, підготовку до праці, їх духовний світ, матеріальний статок, їх місце в суспільстві. Етнографічна література поки що бідна на такі відомості [22, с. 56—73; 6, с. 238—242; 7, с. 4; 15, с. 96—97, 105; 17, с. 128].

На основі аналізу наукової літератури, досліджень пам'яток народного будівництва та свідчень старих майстрів-будівельників, жителів ряду населених пунктів різних місцевостей Карпатського регіону можна визначити головні фактори, що сприяли розвиткові фахової майстерності будівельників: прояв природного нахилу людини до майстрування у зв'язку із сприятливим навколишнім середовищем; будівельні традиції краю, їх світоглядні засади; проходження школи майстерності, засвоєння практичного досвіду будівництва; індивідуальний почерк майстра; наявність соціального замовлення на працю майстра; санкціонування через обряди і звичаї, громадське визнання високого статусу майстра-будівельника.

Така послідовність джерел будівельної майстерності не свідчить про першорядність одного й другої рядності іншого. Всі вони однаково важливі, рівноцінні. Скажімо, індивідуальний підхід до вирішення будь-яких проблем технологічного чи художньо-декоративного характеру, що створює можливість творчого самовираження майстра, однак, неодмінно зіштовхнеться з існуючою в цьому конкретному природному й соціальному середовищі традицією, або плавно накладеться на неї, як у суто професійних підходах, так і в світоглядних. Усі ці складові народної будівельної майстерності тісно взаємопов'язані, переплетені і створюють непорушну цілісність, назва якій — культура будівництва, де майстер виступає як посередник між житлом та довкіллям.

Мабуть, з огляду на мистецький підхід майстрів-будівельників до своєї справи про найкращих з них казали, що «вони вирізували будинки на ціле село» [12, ч. I, с. 107].

Свою роль у становленні майстрів-будівельників відігравали народні виховні традиції. Трудова за своїм характером українська етнопедагогіка сприяла ранньому виявленню нахилів і здібностей дітей, формуванню необхідних трудових навиків та психологічній підготовці до того чи іншого виду діяльності. Вже народна родильна обрядовість освячувала певні види праці, якими в майбутньому мали займатись представники тієї чи іншої статі [9, с. 239; 4, с. 33]. Система традиційних трудових занять хлопчиків у родині вже з восьмирічного віку обов'язково включала рубання дров, допомогу батькові у їх заготовці в лісі [8, с. 81]. Навички, одержані в практичній трудовій діяльності, доповнювалися участю в іграх, пов'язаних із самостійним майструванням. Діти робили з соснової кори та дерева тарадайки, візочки, водяні млини, човники та ін. Дорослі уважно придивлялися до витворів дитячих рук, з їх вигляду і якості судили про нахили та здібності дітей: «Одне виплете кошеля, то гарненький, а друге виплете, то як не кривобоке, то кривов'язе, то перечки криво поставляв» [8, с. 116]. Саморобні дитячі іграшки, наприклад, «Трач», «Трач з вітряком», свідчать про неабиякий хист хлопчиків до майстрування. Іграшка «Трач» зображує в деревині постать чоловіка з пилою в руках. До пили прив'язано камінь, який утримує рівновагу. Ця іграшка відтворює виробничий процес [8, с. 85]. Безперечно, його спрямовують і підтримують дорослі.

Більшість майстрів називали себе самоучками. «Шкіл не було, де би на майстрів учили, а вчилися самотужки. Батько передавав своє ремесло сиnam», «почав учитися в батька, а тепер передаю науку синові й онукові» [1, с. 14—15], — здебільшого твердять інформатори. Так формувались династії народних будівничих. Майстер-батько вважав своїм обов'язком передати свої професійні таємниці синові. Самоучками називали й тих будівничих, котрі при старших майстрах «навчилися всього робити». Більшість сучасних майстрів, які досягли будівельної майстерності без професійної освіти, також вважають себе самоучками. Цей тривалий шлях вишколення молода людина іноді обирала з власної ініці-

ативи, за покликом душі, працюючи з деревом, як кажуть у народі, «мав замилювання» або «мав охоту до майстерства» [12, с. 32].

Звичайно, інтерес до виробничих процесів, пов'язаних з рубанням, розпилюванням та обробкою дерева, вищий там, де є ліси, де розвинені різні деревообробні промисли і ремесла, де на кожному кроці дитина бачить роботу людини з деревом. Таким ідеальним середовищем, де формувалась майстерність у сфері деревообробки і деревобудівництва, були наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Українські Карпати. Наприклад, один старий гуцульський майстер-будівельник 1908 р. так пояснив походження свого професійного досвіду: «Я вчився у себе. Я на що подивився — те й зроблю. Спробував сам собі поставити хату — так і вчився сам у себе, так і вчився. А потім, хто хотів, то йшов до мене, дивився, як я роблю, то вже в мене вчився» [2, с. 8]. Традиційна самоповага гуцулів завжди проявляється у власній оцінці їхньої праці і, як правило, має таке словесне формулювання: «Я вчився сам у себе», «я це зробив своїми власними руками», «моя хата подібна сама до себе». Однак твердження такого характеру не дають підстав вважати, що той чи інший майстер не мав попередників, яких він наслідував. І в цьому переконують подальші слова старого гуцула: «Я на що подивився — те й зроблю». Тобто він сам обирав взірці для наслідування і працював «за подібністю до баченого» — в традиційній манері народних майстрів, відтворюючи попередній усталений досвід. Усвідомлюючи свій потяг до цього ремесла, він навчився «всього робити». Не маючи попередників в родині, молода людина власними зусиллями, додержуючись традиційних прийомів, досягала певної професійної майстерності.

У своїх уявленнях українці наділяли майстрів-будівельників надприродними можливостями, вважали їх «непростими», чарівниками. В народних демонологічних оповідках головним героєм часто виступає власне майстер-будівельник [14, с. 151]. Відомі навіть перекази про майстрів, які завдяки зв'язку з нечистою силою ставали високофаховими будівничими [13, с. 259].

Але частіше професійні зацікавлення будівельною справою мали династичний характер — «від батька до сина». Як стверджують сучасні майстри: «почав учитися в батька, а тепер передаю науку сино-

ві й онукові». Батько вважав за необхідне передати синові професійні таємниці свого будівельного досвіду навіть тоді, коли, як каже майстер, «син часом і не хотів» [2, с. 32].

Отримували професійну майстерність будівельника найбільш типовим та ефективним шляхом: перші навички у родині «від батька», далі — праця «підмайстром» (або спочатку «челядником») і, нарешті право самостійної праці у ролі «майстра». Така система підготовки майстра-будівельника другої половини ХІХ — початку ХХ ст. була, можна сказати, традиційною. Однак основна ланка в системі підготовки професіонала-будівельника — проходження науки в ролі підмайстра у визнаного майстра. Шлях до підмайстра — через підсобництво за певну суму. У підсобники брали як епізодично, так і на тривалий час. Часом молодих хлопців-підсобників майстер брав до себе «у челядники». Залежно від роботи, яку виконували підсобники, вони мали свої професійні назви: «сокирники» — ті, що працюють з деревом; «ліпарники» — ліплять хату глиною; «пошивальники» — криють дах соломкою; «в'язальники» — «в'яжуть» стіни у вальковий спосіб («пліт ставлять»). Юнаки, які не бажали бути справжніми майстрами, так і залишались підмайстрами. Один майстер зі с. Селятин змалював етапи свого навчання так: вибрав своїм учителем найкращого майстра і спочатку дивився, потім подавав, що потрібно, потім допомагав йому в роботі, потім почав будувати сам [4, с. 16].

Хто відчував у собі покликання будувати і хотів у майбутньому «добре ім'я мати», ішов у підмайстри. Була відпрацьована система підготовки майстра через інститут підмайстрів, бо «то найкраща наука» [4, с. 17]. Майстер брав хлопців до себе на 2—3 роки (здібніших — на 1—2 роки) учнями. Випробувавши кожного з них і переконавшись у їх належній підготовленості до роботи, передавав їх іншому майстрові, під керівництвом якого відбувалось «стажування». Воно тривало 1-2 роки. Тільки тоді цей другий майстер-вчитель називає учня майстром і дає йому слівний дозвіл (слово майстра) на самостійну будову [2, с. 42]. «Так що на доброго майстра вчилися 3—5 років. А загалом добрий майстер вчиться все життя» [2, с. 50]. Отже, щоб стати майстром-будівельником, потрібно було мати два усних дозволи двох визнаних майстрів-професіоналів: перший — щоб стати підмайстром, другий — само-

стійним майстром. За навчання учень-підмайстер майстрові платив своєю працею, іноді майстер ще й підплачував йому за добру роботу [1, с. 27].

У народному світогляді майстрам-будівничим приписувались потаємні здібності, особливі знання і зв'язки з «надлюдською природою» та лісом. Вважалося, чим вища майстерність будівничого, тим більші були його можливості у спілкуванні з надприродними силами [14, с. 151]. Майстер міг зробити так, що збудований ним дім ставав несприятливим або цілком непридатним для життя. Пересічний селянин був переконаний, що незадоволений господарем майстер міг наслати на дім і його мешканців різні нещастя: пожежу, бурю, хвороби та інше [22, с. 57; 1, с. 37; 2, с. 43], адже народний майстер-будівельник виконував багато різних операцій, включаючи іноді й підготовку деревини до будівництва. Завдяки цьому житло ставало витвором його рук, його дитиною, яка мала своє обличчя: «Хата така, як характер у майстра» [2, с. 29]. Саме тому він був для сільських мешканців близькою людиною. Народна традиція наділила його специфічними, Богом даними, властивостями. Теслярське ремесло користувалося повагою і високо цінилось. Теслярів згадували в народних переказах та літописах. Так, до наших днів дійшли імена видатних теслярів часів Київської Русі — майстра дерев'яної церкви в Вижгороді — Ждана Миколи, який кожний рік справляв бенкет на честь св. Миколая, заступника теслярів; майстра Олексу — «мужа хитра» — якого послав князь Володимир Василькович у Володимир-Волинськ «город ставити» [21, с. 42].

Незважаючи на те, що найбільший престиж у селян мав господар («газда») — володар землі і худоби, майстра-будівельника в карпатських селах дуже поважали. Його шанували насамперед за відповідальне ставлення до роботи, за знання, які він передавав іншим («О, то пан майстер іде») [2, с. 5]. Щодо особистих якостей, то в традиційних народних поглядах — це своєрідна досконала особа [19, с. 159], добра і лагідна людина, терпляча і спокійна. «Котра людина нервова, то будівництвом займатись не буде» [1, с. 62] — така загальна думка про майстрів. Вдумливість, послідовність, з якою майстер виконує свою роботу, відповідає загальній господарській орієнтації українських селян. «У газдівському житті поспіх не потрібний. Усе робиться заздалегідь,

усе відбувається вчасно» [5, с. 47]. Вони були ввічливі і привітні, що імпонувало жителю гір. «Може, ще й тому, що за давніх суворих часів найменша вже непривітність була підозрілою, могла свідчити про лихий намір» [5, с. 48]. Доброта і спокій майстра мали поширюватись на оточення і на майбутніх мешканців будинку. Під час роботи майстри були здебільшого мовчазні, зосереджені, хоча вміли пожартувати. Проте «рідко який молот язиком без потреби, як то кажуть: руки робили і писок помагав» [2, с. 59]. Майстер не міг вживати «поганих» слів, лаятися, не міг бути недобрим навіть у своїх думках («погано подумати») [2, с. 9].

Упродовж тривалого часу в Карпатах склалися певні нормативи взаємних зобов'язань між замовниками і виконавцями будівельних робіт — майстрами, а також у стосунках майстрів між собою. Ці традиції полягали у тому, що: існував своєрідний етикет взаємовідносин між господарем-замовником і майстром-будівельником. Основне в цих взаємовідносинах — злагода і взаємна виrozumість. Господар сам не робить ніяких розпоряджень щодо будівництва. Він радиться з майстром в усіх важливіших питаннях. Особливо коли господар — молода людина. Господар звертається до майстра приблизно з такими міркуваннями: «Я собі думав так, а може Ви щось підкажете» [2, с. 16]. Майстер висловлює свій погляд і при цьому питає, чи господар згідний з його думкою. Деколи господар показував чинючу хату, яка йому до вподоби, а майстер вирішував, чи можна збудувати таку хату з наявного у господаря матеріалу і на тому місці, яке він собі вибрав для забудови. Звичайно, переважали думки і бажання замовника. Проте коли вже будівництво розпочалось, замовник не вмішується у професійні секрети майстра. «Майстер сам знає, як будувати, і господар на нього покладався і не перечив» [2, с. 10]. Коли ж виконана частина роботи не задовольняла господаря (що траплялося рідко), він розплачувався за неї, відпускав майстра і шукав іншого. Але це явище було вкрай небажаним і викликало осуд сусідів. Якщо траплялися суперечки, майстер поступався господареві, виконував його побажання. Ідеальний варіант, якщо господар і майстер спочатку про все домовляться. У будинку внаслідок цього завжди пануватимуть мир і злагода. Мали місце і узвичаєні способи погодження («згоди») щодо оплати май-

страм за будівництво житла, серед яких основними були: гроші, відрібок майстрові (дров заготував, привіз, порубав, поле виорав), інша винагорода (за домовленістю між сторонами). Бувало, досвідчений майстер керував будівництвом і виконував найвідповідальніші роботи задармо з поваги до господаря чи з огляду на його матеріальні нестатки. Так само і будівельник, що виконував підручні роботи [3, с. 16]. Участь у будівництві була своєрідною взаємодопомогою селян. Загалом оплата за будівництво хати була значною — вона дорівнювала вартості 2—3 корів. Така ціна називалася в різних місцевостях Карпатського регіону. Звичайно розраховувались грішми, «бо корову на часті не поділиш» [1, с. 40]. Хоча, якщо у господаря було багато худоби, а майстер відібрав хорошу корову, годилися й на тому [4, с. 31].

У кожному конкретному випадку господар запитував головного майстра, що ніс основну відповідальність за будівництво, скільки має коштувати робота, і майстер визначав ціну [1, с. 36]. Існувала й оплата «на акорд», «гуртівка», тобто виплата всієї суми за всі види робіт відразу або по частинах. Найчастіше майстри брали спочатку аванс — половину передбаченої суми, решту одержували при закінченні будівництва. «Іване, тримай стіну, нехай я гроші візьму». Або «Яка кроква — така й лата, яка робота — така й плата» [1, с. 33]. Іноді оплата здійснювалась по денно («на деньку»), тобто визначалась певна сума за 1 день роботи і за бажанням майстрів виплачувалась «днівка» щодня [1, с. 44]. Мала місце й оплата «від сокири» [4, с. 76]. Гроші одержував старший майстер, а він визначав, скільки має одержати кожен з підмайстрів. Переважала оплата «на гурт», тобто одноразова повна сума за весь час роботи для всіх будівельників [4, с. 77]. Деколи господар не міг заплатити майстрам за роботу відразу, тоді майстер чекав. Селяни уникали позичання у родичів чи сусідів грошей для оплати за будівництво, бо «будуватись на позичені гроші недобре» [2, с. 10]. Краще селянин щось продавав і віддавав чимшвидше борг майстрові. Часом різницю, недодану грішми, він компенсував продуктами (кукурудзою, зерном) чи худобою. Замість грошей за будівництво хати в Карпатах розплачувались хто чим міг: лісник — деревом, господар — конем, свиньми, іншою худобою; коваль — металевими виробами і ін. Іноді сам господар відробляв майстрові на іншому будівництві його

підручним робітником [2, с. 11]. Господар забезпечував будівничих харчуванням («віктував» або давав на «вікт») тричі на день, до того ж виявляв при цьому щедрість. Вважалося, коли майстрові нічого не шкодувати, в усьому йому догоджати, то й робота буде йти добре, і хата буде щасливою. Відоме народне жартівливе прислів'я: «Тікай, курко, бо майстер з'їсть» [2, с. 33].

Кожний майстер, що себе поважав, один день працював безоплатно, як казали — «для Бога»: працюючи 10 днів, майстер брав платню за 9 днів. Робилось це від щирої душі, бажаючи людям добра в новій хаті. У свою чергу, господар деколи переплачував майстрові за сумлінну роботу — «для добра» [2, с. 11—12]. Майстрам, що запрошувались з інших місць, платили більше, своїм односельцям — менше.

Поміж майстром і його помічниками, а також учнями майстра мусив панувати лад, взаєморозуміння і взаємодопомога. Це, з одного боку, сприяло професійному вдосконаленню будівничих, з іншого — засвідчувало щире бажання зробити дім, який будеється, щасливим. Майстри вчилися не заздрити один одному, віддавати належне умінню й талантові іншого майстра. «Господар вибирав між майстрами такого, якого сам хотів, а образи інший майстер не мав, навіть якщо кликали майстра з іншого села» [2, с. 9]. Старі ж майстри доброзичливо ставились до своїх учнів, всіляко намагались сприяти зростанню їх майстерності, поручались за них, даючи їм відповідальну роботу: «То мій учень, я за нього ручаюся» [2, с. 15]. І це було найкращою рекомендацією для учня.

Духовне у процесі будівництва займало не менше місце, ніж суто професійні проблеми. «Все з Богом робили» [1, с. 23]. Будівництво житла в Карпатах, як і всій Україні, кожний його етап, супроводжувалось великою кількістю узвичаєних дійств, обрядів, ритуалів, пересторог і моральних табу.

Часто перед початком будівництва господар запрошував священика, який відмовляв молитву і освячував місце під житло. Хоча в традиційних уявленнях жителів Карпат особою, яка має силу самостійно вплинути на хід будівництва і на щасливе життя майбутніх мешканців новозбудованої хати, був сам майстер. «Майстер має своє відчуття і свою власну силу» [1, с. 41—42], тобто вірили в магичність або духовну силу самого майстра. Тому від багатьох

старших людей на питання, чи освячував священик місце під забудову, можна почути відповідь: «Ні. А нащо тоді майстер?» [1, с. 42—43]. Причому майстер щиро просив у Бога допомоги в будівництві: «Боже, допоможи мені легко почати будову і легко її завершити», наприкінці роботи щодня складав йому подяку. Селяни вірили в щирість молитви майстра, бо він повністю віддається справі. «Майстер не може думати про будь-що, коли робить хату» [2, с. 24].

Серед звичаїв, які існували в Українських Карпатах при закладинах житла, переважали ті, які були властиві для всієї території України. На чотири кути клали по хлібині чи калачеві, які господарі віддавали майстрам, а у відповідь одержували подяку і побажання доброго здоров'я і щасливого життя в новій хаті: «Щоб добре жили, щоб здорові були, щоб діти розумні росли, щоб нам добре цю хату будувати, а вам і вашим поколінням в ній добре, щасливо жилось» [4, с. 21]. Як і скрізь в Україні, після зведення крокв у Карпатах ставили «деревице» («квітку») з дарами для майстра або для всіх будівничих («даровання»). Це були рушники, калачі, а подекуди і пляшка з горілкою [2, с. 38].

Майстер втілює в собі всю ту велику працю, яку пройшла людина, доки, як нагороду, одержала зручне житло: «... Там, де людина клопоталася, в поті чола змагалася з пущою, спершу маючи пристанище біля ватри, в курені, частково ще з галуззя сплетеному, потім — у колибі, з необтесаних колод збитій, аж доки, нарешті, корчуючи дерева дужі, не ставить із них хат ясних, золотих усередині, золотих ззовні, що здаля яскріють свіжістю обтесаної смереки, — що там, де людина стільки напрацювалась, справді Син Божий уже перед віками краплю поту зронив і вказав місце на хату» [5, с. 32]. Отже, тому особі майстра в народній звичаєвості, пов'язаній з будівництвом, відводиться провідна роль. як втілення людської праці, досвіду і Божої помочі у будівництві, майстрові-теслі належить головне слово і у виборі місця закладення хати, і в забезпеченні належними оберегами на різних етапах її будівництва [11, с. 67]. Досвід підказав людям, що хату потрібно ставити там, де «маржинка любить відпочивати, або де гніздяться мурашки». А тоді ще хай на цьому місці газда або тесля ватру розпалить і засне коло неї: якщо бачить сни добрі, приємні та погідні, то це підтвердження, що знайдено місце, «вка-

зане самим небом» [5, с. 32]. Там закопували смерековий хрест, освячений та окурений кадилом, або хрест, зроблений майстром, ставиться після того, як закладуть підвалини. Цей хрест стоїть доти, доки «тягнуть верх» — роблять стіни. Пізніше господар відставляє його туди, де він і знаходиться постійно. Це — своєрідний оберіг, одержаний з рук майстра. У цьому звичаї відбивається симбіоз вірувань дохристиянського періоду і християнства. З одного боку — ліс, дерево, його присутність у домі, з іншого — хрест, як символ християнської святині, а носієм цієї святості, цих добрих сил виступає майстер, який, за народними поглядами, покликаний нагородити добрим духом новозбудовану хату. Віра в духовну силу майстра, очевидно, втрачається із втратою самими майстрами віри в свою особливу місію при будівництві житла, коли на передній план виступають прагматичні інтереси. Тоді поширюється звичай освячувати будинок офіційним представником церкви — священиком. У другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. у горах ще спостерігалось традиційне морально-духовне ставлення і самого народного майстра до свого фаху, і сільської громади до майстра-будівельника. Але, згідно зі світоглядними засадами горян, у будівництві житла, крім добрих, конструктивних сил, можуть бути задіяні недобрі, і тут уже майстер не завжди має можливість подолати їх. Щоб застерегти себе від впливу цих сил, горяни не хехтують втручанням «мольфарів», «віщунів», що засвідчує етнографічна література: «Коли вже покладено перший вінець — підвалину, всі сідають: родичі, сусіди, помічники. І слухають — наслухують, який буде — хоча би здалеку — знак; які будуть пророцтва щодо щастя та долі хати. Коли почують голоси милозвучні — кінь заірже, корівка замукає або ж вийне ласкаво й тихо вітерець, — то це провіщає щастя і благословення. Натомість — зле, якщо долинуть голоси неприємні, різкі — гудіння та посвист вітру, громи, писк і крик яструба, гавкіт пса. Тоді запрошують господарі обізнану із заклинаннями людину, інакше — віщуна, щоб відвернула лихі наміри ворожих сил. І та, «озиваючись пори слухної і зберігаючи мовчанку в недобрий час», викликає, закликає, жене геть небезпечні вихри та напасті: «Аби йшли собі за моря, забавлятися на золотих пісках, калачі їли та вино пили, а волі небесній щоб не противились, і перед нею, не перед людським ба-

жанням, відступились». Ритуал очищення від злих сил місця майбутньої хати завершується за допомогою ватри, яку розкладають тут же, а також співами, танцями, гостиною за столом, що ставиться «посеред підвалин» [5, с. 33].

Сам майстер також уникає всіляких можливостей схрещення своїх сил з негативними впливами, на які, згідно з народними уявленнями, багате оточення. Йдучи перший раз на новобудову, майстер спостерігав за прикметами, які не віщували нічого доброго: «чи кіт перебіжить дорогу», «чи пес чорний», «чи лиха жінка зустрінеться» [4, с. 43; 2, с. 36] та ін. Кожен майстер мав ще й свої особисті перестороги, якими неохоче ділився з іншими. Часом досить було щемливого, невиразного передчуття, і він не розпочинав роботи або, розпочавши, лишав її на деякий час. Наприклад, у різних місцевостях визначалися найсприятливіші для будівництва дні тижня та час початку роботи. Незмінно для всіх як несприятливий день вважався понеділок, хоча кожен майстер мав своє постійне правило щодо початку будівельних робіт. Один починав роботу зранку певного дня, інший — тільки після полудня, але завжди починали роботу із східної сторони — «зі сходу сонця» [2, с. 21]. Слідкування за різними прикметами, ворожіння не припинялися упродовж всього процесу будівництва. Коли «угли в'яжуть», вважали за потрібне прислухатись до навколишніх звуків і прийняти до запахів. Найкраща ознака — коли навколо тихо і спокійно, отож тихим і спокійним буде життя людей у хаті, що будується. Якщо гавкає пес — будуть сварки, якщо озветься корова (вівця) — це на щастя і багатство, когут запіє — то на лиху звістку чи пожежу в хаті [4, с. 32; 12, с. 37], а почувеш запах диму — в майбутньому у хаті можлива пожежа. Надавалось значення і погоді, яка стоїть у день початку будівництва. «Одного разу, коли ми заклали будинок, перед початком, як 4 угли в'яжуть, прислухалися. Нічого. Але тільки почали зарубувати, то здійнявся сильний вихор, буря — лиш 5—6 хвилин і все стихло. Люди кажуть: то на зле. Що то буде? От будемо жити, то побачимо. І правдиво, в тій хаті довго ніхто не жив, бо вся родина повимирала» [2, с. 19].

Подекуди зважали і на певні релігійні свята. Наприклад, «на Гавриїла (це 26 липня) — а це сердите свято, — люди не роблять, бо Гавриїл завідує грома-

ми» і все може спалити. «Раз побивав якийсь в Устеріках дах і ударив грім, тай спалив хату» [10, с. 48]. Ми зафіксували цілий ряд оригінальних звичаїв, характерних для різних місцевостей Карпатського регіону. Самобутністю відзначається дійство з тріскою (або скалкою), взятою майстром з будівельного дерева [2, с. 20]. Коли майстер робить першу зарубину, а в утворену заглибину («капку») кладуть узвичаєні символи майбутнього благополуччя, то утворений при цьому шматочок дерева (тріску, скалку) він бере собі і тримає до кінця будівництва. Якщо господар добре обходиться з майстром, вчасно розрачується, то в кінці роботи він віддає господареві ту скалку, щоб була цілість. Цим майстер виявляє своє вдоволення ставленням господаря і бажає йому всіляких гараздів у збудованій хаті. Господар ховає вручену майстром «скалку» десь у себе в хаті і зберігає її все життя. А коли захворіє або станеться якась нещастя, то йде з нею до церкви на службу Богу. Бувало, що відразу клали «скалку» під вівтар у церкві назавжди. Отже, у гуцулів, дерев'яна тріска — маленька частинка цілості людського оберегу — житла має магичне значення і з нею, відповідно, слід шанобливо поводитися. У бойків майстер затаив першу тріску при будові хати «на добро» або «на зло», «на життя» або «на смерть», залежно від того, про що він сам у той час подумав. Господар пам'ятав про це і старався поводитися з майстром шанобливо [2, с. 37]. Якщо ставлення господаря не задовольняло майстра, то «майстер кидає ту скалку у крутіж (водяний вир) і каже: «щоб ти так крутився, як та тріска крутиться». Відтоді в тій хаті вже щастя нема» [2, с. 21]. Селяни щиро вірять в силу цього звичаю ще й у наші дні. Її зберігають в хаті якомога довше. «Як скалка довго буде лежати на місці, то й хата буде довго стояти. Треба її добре берегти» [1, с. 8, 36].

Коли будова повністю закінчена, обов'язково майстрові зливають руки водою і кажуть «Господню прощу». Господар промовляє до майстра: «Прощайте мене — раз, і вдруге, і втретє», на що той так само тричі відповідає: «Най Бог простить». Обидва падають на коліна і подають один одному руки. Майстер мие руки, щоб господареві добре було видно, що вони не скалічені, що нема на них жодної подряпини, жодного ушкодження. Робота була чистою, робилась чистими, здоровими руками, отже,

буде в хаті чистота, здоров'я усіх мешканців і благополуччя [2, с. 39]. Ця символічна, магична за своєю суттю дія — демонстрування чистих нескалічених рук — має й суто житейське, практичне значення. Вона засвідчує високу професійну майстерність будівничого. «О, руки майстра — то важливо!» [4, с. 39—40] «Майстер показує обмиті руки, щоб переконати господарів, «що все обійшлося добре, без покалічень, прикроців, легко, без біди — отже легко, без біди буде житись у цій хаті» [4, с. 41]. Господар просить прощення у майстра, щоб той не згадував його лихим словом, бо господареві від цього буде лихо.

Крім прощення існував ще й звичай «облагодарення». Майстер бажав господареві: «Щоб ви добре жили», на що господар відповідав: «Щоб вас руки не боліли» [4, с. 41; 2, с. 50]. Подібний звичай спостерігаємо і в інших слов'янських народів, наприклад, у білорусів: «Дай нам Божа начатое дзело зробици и рук не побици, и от гэтого господаря грошай заробици, а яму долго жици! Каб у яго родзили воли, кони, и корови и мужчинские голови!» [26, с. 300]. Рушник, яким майстер витирає руки, господиня віддавала йому, щоб він згадував її і їх добром [2, с. 20].

Звертає на себе увагу аналогічність цих ритуалів тим, що мають місце в родильній обрядовості гуцулів — миття рук, прощення, обдарування калачами й могоричем баби-повитухи та кумів після хрещення дитини [16, с. 304]. Ця аналогічність пов'язана, мабуть, з тим, що майстер виступає як особа, причетна до «народження і життя» будинку. Під кінець будівництва, коли вже готовий зруб, господарі влаштовують майстрам гостину. Могло трапитись і деяке незадоволення господаря. Відбувався діалог: «Чи добре зроблено, чи так!?» — «Ой ні, бо не гострі ножі». — «Та чому?» — «А тому, бо не гладко, а кучерево» [1, с. 25].

У ряді бойківських сіл зберігся стародавній звичай через два тижні або місяць після освячення новозбудованої хати робити гостину для майстрів і родичів [12, ч. I, с. 370].

Висновки. В умовах побуту карпатських жителів християнські звичаї виявлялися в багатьох випадках менш стійкими, ніж древні язичницькі, пов'язані з обожествленням могутніх сил природи. З будовою нового житла світ для селянина змінює свої обриси,

в його структуру вводиться новий об'єкт, з яким якнайтісніше пов'язана родина. Тому головна турбота родини полягає в тому, щоб об'єкт був включений у навколишній світ у строгій відповідності до вже виробленої в традиції системи, правил його освоєння. Щоб відгородити своє житло, яке будується, від ворожих сил під час всього процесу будівництва відбувались традиційні, в багатьох випадках ще язичницькі, обряди, віддавалось належне старим традиційним уявленням і звичаям. У першу чергу, вони базувались на стародавніх віруваннях щодо здорового живого дерева: його можна омертвити, зрубавши його, але, «закладене в хату», воно знову оживає. Коли зрубували дерево для будівництва житла, на його місце слід було посадити нове, забезпечуючи безперервність у використанні людиною деревини. «Що взяв у лісу, мусиш віддати йому. Бо що ж залишиться у природи та внуків?» [2, с. 5]. Завдяки його постійним стосункам з деревиною, її умертвленням і оживленням в будинку користувався особливим пошануванням майстер-будівельник. Йому приписувались навіть особливі магичні можливості, завдяки чому особа майстра завжди посідала одне з провідних місць в обрядовості, пов'язаній з будівництвом житла.

Усі ці звичаї, обряди, дійства, забобони не підлягали жодним змінам, перегляду. Як правило, ніхто не роз'яснював їх суті. Все робилось в усталений спосіб, а пояснення було одне: «бо так треба» або: «бо так не можна». В. Щербаківський під час експедиції по Україні не раз чув і бачив, «що людина не розуміла, що то значить заборона якогось закону, і жодними логічними аргументами не можна було її переконати, навіть заслання до Сибіру й смерть не лякали, але коли до моїх аргументів будь-яка баба або дід додавали своє «не годиться», це робило магичне враження, і людина зразу ж погоджувалася» [20, с. 162]. Це вповні стосується й будівельних традицій в Карпатах.

Таким чином, народний майстер-будівельник у традиційних уявленнях жителів Українських Карпат — людина непересічна. Вона може і повинна позитивно впливати на самопочуття і долю мешканців будинку, який зводить. Карпатські будівничі були гідні свого покликання. Майстри-будівельники в суспільстві займали особливе місце, оскільки від їхньої сумлінності, відповідальності та духовних якостей

залежала нормальна життєдіяльність людей у їхніх домішках. Майстри, за народними уявленнями, володіли певними надприродними силами, особливими можливостями щодо забезпечення умов життя. Кожний майстер у своїй роботі відштовхувався від тодішнього рівня будівельної культури і намагався вдосконалити цю справу, вкладаючи в неї свій хист, талант, набуті досвід і знання, що зумовлювало індивідуальний творчий почерк майстра. Значна частина народних майстрів здобувала свою професійну майстерність самотужки. Поширеними були родинні династії майстрів-будівельників. Однак проходила і цілеспрямована підготовка молодого майстра під керівництвом старшого, більш досвідченого, якого обирали собі сам.

Додержання багатовікових традицій значною мірою забезпечувало високий статус карпатських майстрів-будівельників. Завдяки захопленості своєю справою, дотриманню професійної етики, доброму естетичному смакові, умінню трудитися, глибокій духовності та моральності праці будівничих з Українських Карпат мала і тепер має великий попит далеко за межами регіону, а культура карпатського народного будівництва збагачує національну культуру українців.

Творчі традиції в галузі житлового будівництва в Українських Карпатах наприкінці ХІХ — поч. ХХ ст. досягли свого високого розвитку та визнання і можуть слугувати за певний загальний показник культурних досягнень народу, еталон для майстрів-будівельників. З другого боку, з різних причин — соціально-історичних, політичних, традиційно-світоглядних та інших народне житлове будівництво в цьому регіоні в означений період ще зберігало ряд архаїчних явищ, що є важливим матеріалом для вивчення історії народу. Поряд з тим народне будівництво підлягає усім впливам і трансформаціям, що характеризують цей період у зв'язку з наступом науково-технічної революції.

Встановлено, що статус народного майстра в карпатських селах був досить високим. У соціальній ієрархії він займав другу сходинку після господаря. В народних традиційних поглядах майстер — обов'язково людина добра, лагідна, терпляча, порядна, якій приписувались потаємні здібності. З ним радились в усіх питаннях будівництва, поважали його думку.

Між господарем і майстром існувало взаємопорозуміння, певний етикет, на підставі чого вирішувались усі питання, пов'язані з будівництвом. Замовник не вмщувався в професійні секрети майстра, приймав їх на віру. Особливе місце займає самоповага майстра, його професійна гідність, висока духовність. Він працював один день безоплатно («для Бога»). Відповідний етикет існував і в стосунках між старшим майстром та його учнями. Серед звичаїв при закладанні житла в Українських Карпатах переважали ті, які побутували на всій території України, хоча є специфічні.

На підставі здобутої інформації можна зробити висновок, що традиційні народні знання, звичаї, обряди, пов'язані з будівництвом житла, розкривають світогляд і духовне життя українських горян та їх погляди на довкілля. Адже відомо, що зміни в духовному житті відбуваються набагато повільніше за зміни в матеріальному бутті. Узвичаєні норми поведінки майстрів, їх взаємовідносин з господарями-замовниками, а також міжособистісної етики в межах цієї професійної групи, ритуали, що супроводжують процес будівництва, розширюють знання про побутову культуру горян, про еталони ціннісних орієнтацій майстрів-будівничих. На увагу заслуговують традиційні форми підготовки майстра-будівельника, його введення в процес творчості. Подальше дослідження і пропагування цих звичаїв у середовищі сучасних робітників будівельних професій здатне одуховнити їх життя, зробити його змістовнішим, а їх працю облагородити підходами вищого порядку.

Завдяки живучості народних традицій в Українських Карпатах склалась певна будівельна школа. Споруди, зведені століттями тому, відзначаються не лише досконалістю форм і органічним зв'язком з природним середовищем, а й міцністю конструкцій, їх тривкістю, надійністю.

Список скорочень

Архів ІН НАН України — Архів Інституту народознавства Національної академії наук України

1. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Матеріали експедицій. Спр. 384. 34 арк. (Файник Т.М. Звіт про наукову експедицію на Сколівщину; 06.07—20.07.2019 р.).
2. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Матеріали експедицій. Спр. 408. 40 арк. (Файник Т.М. Звіт про наукову експедицію на Бойківщину; 01.06—16.06.1998 р.).
3. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Матеріали експедицій. Спр. 425. 36 арк. (Файник Т.М. Звіт про наукову експедицію на Закарпаття; 03.07—10.07.2001 р.).
4. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Матеріали експедицій. Спр. 428. 34 арк. (Файник Т.М. Звіт про наукову експедицію в Івано-Франківську область; 03.07—10.07.1999 р.).
5. Вінценз С. *На високій полонині*. Львів: Червона Калина, 1997. 452 с.
6. Гошко Ю.Г. *Населення Українських Карпат XV—XVIII ст.: Заселення. Міграції. Побут* (АНУРСР. Державний музей етнографії та художнього промислу). Київ: Наукова думка, 1976. 206 с.
7. Данилюк А. *Поклонись народному здому. Етнографічні нариси про народну архітектуру України*. Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу; Свічадо, 1995. 64 с.
8. Заглада Н. *Побут селянської дитини*. Київ, 1929. 180 с.: 21 табл. іл.
9. Здоровега Н.І. Народні звичаї та обряди. *Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 232—248.
10. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів у тижні і до рокових свят. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Т. 3. 1900. С. 33—60.
11. Маковій Гарафіна. *Прадідівська хата. Затоптаний цвіт*. Київ: Український письменник, 1993. С. 66—69.
12. Онишкевич М.Й. *Словник Бойківських говірок: в двох томах*. Київ: Наукова думка, 1984. Ч. I. 495 с.; Ч. II. 515 с.
13. Радович Р. Звичаї та обряди, пов'язані зі спорудженням житла на заході Галицької Бойківщини (за матеріалами Турківського та Старосамбірського районів). *Народознавчі зошити*. Львів, 2008. № 3—4. С. 253—271.
14. Сілецький Р. *Традиційна будівельна обрядовість українців*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 428 с.
15. Січинський В. *Історія українського мистецтва. Архітектура*. Т. 1. Нью-Йорк, 1956. 146 с.
16. Сявавко Є. *Сімейна обрядовість. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 302—319.
17. Тищенко О. *Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII—XVIII ст.)*. Київ: Либідь, 1992. 191 с.
18. Файник Т. *Житло та довкілля: будівельні традиції українців Карпат*. Львів, 2007. 204 с.
19. Файник Т. Народний майстер-будівельник та його соціальний статус в Українських Карпатах та Прикарпатті. *Етнос. Культура. Нація. Матеріали міжнародної наукової конференції 29—31 жовтня 1998 р.* Дрогобич, 1999. С. 156—161.
20. Щербаківський В. *Українське мистецтво*. Київ: Либідь, 1995. 288 с.

21. Юрченко П.Г. *Дерев'яна архітектура України*. Київ: Будівельник, 1970. 192 с.
22. Байбуурин А.К. *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Ленинград, 1983. 192 с.
23. Бромлей Ю.В. Культура и этнические аспекты экологии. *Общество и природа. Исторические этапы и формы взаимодействия*. Москва, 1981. 344 с.
24. Ким М.П., Данилович Л.В. Природное и социальное в историческом процессе. *Общество и природа. Исторические этапы и формы взаимодействия*. Москва, 1981. 344 с.
25. Цивьян Т.В. Дом в фольклорной модели мира (на материалах балканских загадок). *Труды по знаковым системам*. Тарту, 1978. № 10. С. 65—74.
26. Шейн П.В. *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края*. Санкт-Петербург, 1890. Т. 1. Ч. 2. 333 с.
- Zubrytsky, M. (1900). Folk calendar, folk customs and beliefs tied to the days of the week and the annual holidays. *Materials on Ukrainian-Russian ethnology* (Vol. 3, pp. 33—60) [in Ukrainian].
- Makovij, Garaffina. (1993). Great-grandfather's house. *Blurred color* (Pp. 66—69). Kyiv: The Ukrainian Writer [in Ukrainian].
- Onishkevich, M.I. (1984). *Glossary of Boykiv dialects in two volumes* (Part I, II). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Radovich, R. (2008). Customs and Rites Related to the Construction of Housing in the West of Halych Boikivshchyna (according to the materials of the Turkivsky and Starosambirsky Districts). *The Ethnology Notebooks*, 3—4, 253—271. Lviv [in Ukrainian].
- Siletskyi, R. (2011). *Traditional building ritual of Ukrainians*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Sichinskyi, V. (1956). *History of Ukrainian Art. Architecture* (Vol. 1). New York [in Ukrainian].
- Syavavko, E. (1987). Family ritual. *Hutsul region. Historical and ethnographic research* (Pp. 302—319). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Tyshchenko, O. (1992). *History of decorative and applied art of Ukraine (XIII—XVIII centuries)*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Faynyk, T. (2007). *Habitation and environment: building traditions of Ukrainians in Carpathians*. Lviv [in Ukrainian].
- Faynyk T. (1998). National master builder and his social status in the Ukrainian Carpathians and Carpathians. *Ethnos. Culture. Nation. Proceedings of the International Scientific Conference 29—31 October* (Pp. 156—161). Drohobych [in Ukrainian].
- Shcherbakivskyi, V. (1995). *Ukrainian Art*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Yurchenko, P.G. (1970). *Wood architecture of Ukraine*. Kyiv: The Builder [in Ukrainian].
- Baiburin, A.K. (1983). *Housing in the rites and representations of the Eastern Slavs*. Leningrad: Nauka [in Russian].
- Bromley, Yu.V. (1981). Culture and Ethnic Aspects of Ecology. *Society and nature. Historical stages and forms of interaction*. Moskva [in Russian].
- Kim, M.P., & Danilovich, L.V. (1981). Natural and social in the historical process. *Society and nature. Historical stages and forms of interaction*. Moskva [in Russian].
- Tsivyan, T.V. (1978). House in the folk model of the world (on the materials of Balkan mysteries). *Works on sign systems*, 10, 65—74. Tartu [in Russian].
- Shayn, P.V. (1890). *Materials for the study of the everyday life and language of the Russian population of the Northwest Territory* (Vol. 1, part 2). St. Petersburg [in Russian].

REFERENCES

- Fainyk, T. Report on the scientific expedition of Scole region; 06.07—20.07.2019. In *The Archive of Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Materials of expeditions (Exp. 384) [in Ukrainian].
- Fainyk, T. Report on the scientific expedition of Boykivshchyna region; 01.06—16.06.1998. In *The Archive of Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Materials of expeditions (Exp. 408) [in Ukrainian].
- Fainyk, T. Report on the scientific expedition of Zakarpattya region; 03.07—10.07.2001. In *The Archive of Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Materials of expeditions (Exp. 425) [in Ukrainian].
- Fainyk, T. Report on the scientific expedition of Ivano-Frankivsk region; 03.07—10.07.1999. In *The Archive of Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Materials of expeditions (Exp. 428) [in Ukrainian].
- Vincens, S. (1997). *On a high polonyna*. Lviv: Chervona Kalyna (in Ukrainian).
- Goshko, Yu.G. (1976). *The population of the Ukrainian Carpathians of the XV—XVIII centuries: Population. Migrations Everyday life*. (Academy of Sciences of the USSR — State Museum of Ethnography and Arts). Kyiv: Naykova dymka [in Ukrainian].
- Danyluk, A. (1995). *Worship the People's Architect. Ethnographic essays on folk architecture of Ukraine*. Lviv: Monastery of the Monks of the Studio Charter. Swichado [in Ukrainian].
- Zaglada, N. (1929). *Life of a peasant child*. Kyiv [in Ukrainian].
- Zdorovega, N.I. (1983). Folk customs and rituals. *Boykivshchyna. Historical and ethnographic research* (Pp. 232—248). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].